

Agnieszka Wilczyńska (red.) (2014). *Młodzież na biegunach życia społecznego*. Warszawa: WN PWN, ss 310

Wydana w 2014 roku książka *Młodzież na biegunach życia społecznego*, pod redakcją Agnieszki Wilczyńskiej, ukazuje problematykę uwarunkowań, które powodują u młodego człowieka poczucie przynależności lub wykluczenia społecznego i związane z tym konsekwencje. Publikacja uwytkła fakt, iż doświadczenie wykluczenia społecznego dla młodego człowieka jest o tyle istotne, iż wiąże się utratą motywacji, wiary we własne siły i może kłaść się cieniem na całe dalsze życie. Z tego też względu problem ten może być jednym z najtrudniejszych do pokonania przez rodziców, pedagogów, nauczycieli, a także inne osoby zajmujące się pracą z młodzieżą, a w dalszym etapie życia przez całe społeczeństwo. Pozycja skierowana jest więc zarówno do osób bezpośrednio zajmujących się kształceniem i wychowaniem młodych pokoleń, ale również do osób, zainteresowanych poprawą rozwiązań systemowych, pozwala bowiem na skorzystanie z prezentowanych gotowych projektów bądź może stać się inspiracją do dalszych badań.

Pomysłodawczyni książki dr Agnieszka Wilczyńska jest adiunktem w Zakładzie Psychologii Klinicznej i Sądowej Uniwersytetu Śląskiego. Wśród zainteresowań naukowych wymienia m.in.: uwarunkowania efektywności radzenia sobie człowiekowi w sytuacjach zagrożenia wykluczeniem społecznym, rolę potrzeby i poczucia przynależności, pomoc psychologiczną i terapię zaburzeń u dzieci, młodzieży i dorosłych w nowym interdyscyplinarnym podejściu. Redaktorka jest także kierownikiem projektu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki na lata 2011-2015, pt. „Jak młodzież zagrożona wykluczeniem społecznym radzi sobie ze stresem? Dynamika zmian w obrębie symptomów emocjonalnego odrętwienia”. Ponadto dr Agnieszka Wilczyńska jest członkiem zespołu wybitnego psychologa społecznego prof. Philipa Zimbardo, do spraw wdrażania w Polsce Projektu Bohaterskiej Wyobraźni (Heroic Imagination Project), a także współinicjatorką i współzałożycielką pierwszego *Zimbardo Youth Center na Nikiszowcu* w Katowicach.

Recenzowana książka podzielona jest na trzy części poprzedzone wstępem Agnieszki Wilczyńskiej i preslaniem prof. Philipa Zimbardo pt. „Moja wskazówka dla polskich nauczycieli: jak sprawić, aby wasi uczniowie na swojej drodze w bohaterskiej podróży pokochali uczenie się”. Profesor zawarł także swoją rekomendację dla przedmiotowego tomu i omówił główne założenia realizowanego „Projektu Bohaterskiej Wyobraźni” oraz projektu „Rozumienie Ludzkiej Natury” (Understanding Human Nature).

Część pierwszą „Młodzież wykluczana i młodzież doceniana” tworzą cztery rozdziały, które są podłożem teoretycznym dla dalszych rozważań na temat problemów młodzieży we współczesnym świecie oraz proponowanych projektów naprawczych. Autorem pierwszych rozdziałów jest Agnieszka Wilczyńska. Poddaje ona analizie psychologiczne mechanizmy powstawania symptomów odrętwienia emocjonalnego jako reakcji

na odrzucenie społeczne. Przedstawia zjawisko wykluczenia społecznego wraz z wynikami najnowszych badań dotyczących jego przyczyn i konsekwencji. Prezentuje również wyniki badań na temat dramatycznych w skutkach, a upatrywanych właśnie w przyczynach odrzucenia, szkolnych strzelanin (school shooting) w Stanach Zjednoczonych oraz niektórych europejskich krajach. Autorka opisuje także uwarunkowania dotyczące poczucia przynależności i zalet związanych ze stanem spełnienia tej potrzeby. Rozdział trzeci, którego współautorką jest dr Justyna Trepka Starosta (Instytut Psychologii US) omawia natomiast kwestie pewnych cech jednostki nazywanych zasobami, które wspomagają radzenie sobie w sytuacjach trudnych. Cześć pierwszą zamyka rozdział, który redaktorka napisała wraz z mgr Justyną Piękoś (Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna PARTNER w Gliwicach) i jest on przedstawieniem założeń psychologii pozytywnej, która jest teoretyczną podstawą dla stworzonych technik interwencji i działań podejmowanych w celu wspierania zasobów młodzieży.

Druga część publikacji pt. „Młodzież w grupie i młodzież jako grupa” zawiera trzy rozdziały, których autorami kolejno są: mgr Michał Brol (Instytut Psychologii US), dr Urszula Markowska-Manista (Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie), mgr Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak (Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie), śp. dr hab. Beata Dyrda (Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego). Michał Brol prezentuje w swym rozdziale ciekawe, dwojakie spojrzenie na młodzież. Zarówno przez pryzmat jednostek, które muszą zmierzyć się z problemem odrzucenia, ale także szerokie spojrzenie na młodzież jako całość, która jest mniejszością na tle całego społeczeństwa. Obala stereotypy dyskredytujące młodzież i prezentuje argumenty ukazujące jej pozytywny aspekt, jako mniejszości. Stara się uzmysłowić, że odmiennosc powoduje otwarcie się na nowe pomysły, ale także dostrzeganie własnych błędów, a co za tym idzie mniejszość może wzbogacać większość. Kolejny rozdział został napisany przez Urszulę Markowska-Manista i Aleksandrę Niedźwiedzka-Wardak. Autorki odnoszą się do potencjału uczniów z odmiennym kontekstem kulturowym. Przesławiają możliwości wykorzystania tego potencjału na gruncie polskiej szkoły. Zauważają konieczność przeprowadzenia zmian w funkcjonowaniu szkoły, aby nie była ona miejscem dyskryminacji i wykluczenia, ale włączania i integracji. W rozdziale tym czytelnik ma możliwość zapoznania się z zaletami i wadami modeli stosowanych w zakresie dostępu uczniów cudzoziemskich do edukacji i związanej z tym polityką integracyjną Unii Europejskiej. Autorki opisują także problem dzieci przebywających w detencji, czyli umieszczonych w ośrodku strzeżonym dla cudzoziemców nie posiadających tytułu pobytowego w danym państwie. Przybliżają przyczyny powstawania uprzedzeń i stereotypów oraz barier w integracji. Całość rozważań przybliży problemy, ale i daje obraz możliwości wykorzystania potencjału odmienności kulturowej.

Drugą część książki kończy rozdział napisany przez pedagoga śp. Beatę Dyrda, która odeszła nagle jeszcze przed ukazaniem się książki. Opisała ona rolę szkoły we wspieraniu rozwoju zdolności i uzdolnień uczniów. Przesławiała różne koncepcje i modele pracy z uczniami zdolnymi. W tym także swoją wizję szkoły, w której wiodącą rolę ma uczeń. Ma on możliwość samodzielnego wybierania tematów i problemów do rozwiązania. Nauczyciel natomiast pełni rolę mentora, który w partnerskich relacjach wspiera ucznia swoją wiedzą i doświadczeniem. Szkoła taka ma uczyć twórczego myślenia, to znaczy ma dostarczyć niezbędną wiedzę i zostawić ją w rękach ucznia, umożliwiając przeprowadzenie badań i zachęcając jedynie do dalszego rozwoju. Autorka poruszyła także istotną kwestię mylnego postrzegania uczniów zdolnych jako trudnych i niezdolnych.

Ze względu na fakt, iż trudno im rozwijać zainteresowania w różnych dziedzinach nauki, często w takich sytuacjach manifestują opór i niechęć, a to może być odbierane przez nauczycieli jako brak zaangażowania. Całość tekstu skłania więc do refleksji dotyczącej szczególnych potrzeb edukacyjnych uczniów zdolnych, właściwie przygotowanych nauczycieli oraz potrzeby tworzenia i korzystania ze specjalnych programów.

Pierwszy rozdział części trzeciej „Czas na bohaterów: programy interwencyjne” rozpoczyna opis promowanego programu, który jest nowatorskim pomysłem na rozwiązanie opisanych we wcześniejszych rozdziałach problemów. Projekt Bohaterskiej Wyobraźni (Heroic Imagination Project w skr. HIP) oraz powstały w jego ramach program Rozumienie Ludzkiej Natury (Understanding Human Nature) został opisany przez dr Urszulę Markowską-Manista. Powstał na podstawie pracy zespołu amerykańskiego i polskiego oraz informacji od prof. Philipa Zimbardo, twórcy programu. Autorzy rozdziałów w części trzeciej dr Agnieszka Wilczyńska, dr Urszula Markowska oraz dr Maciej Stolarski są zespołem polskich współpracowników prof. Zimbardo, tzw. „Z-TEAM”. W ramach kilkuletniej współpracy udało im się zaadaptować materiały edukacyjne i w 2014 roku stworzyć polską wersję projektu. Korzystając z wyników wieloletnich badań, prof. Zimbardo wraz z zespołem stworzył program, który ma za zadanie nauczyć ważnych kompetencji, których nie zdobywa się obecnie w szkole, domu czy relacjach rówieśniczych. Ma on uczyć podejmowania działań bohaterskich, bowiem zgodnie z głównym założeniem, każdy jest zdolny do ich podejmowania, a ponadto przygotowuje na różne społecznej pułapki psychologiczne, takie jak siła sytuacji społecznych, nacisk grupy rówieśniczej, konformizm, podporządkowanie się autorytetowi czy „efekt gapia”. Zajęcia wykorzystują metodę studium przypadku (case-study), gdzie uczestnik projektu nabywa świadomość na temat sił, które mogą popchnąć go do jakiegoś działania bądź pozostania biernym. Celem projektu są pozytywne zmiany w przestrzeni społecznej, a dzięki prospołecznej edukacji równolegle promowanie współpracy i niwelowanie rywalizacji. Badania zespołu dowodzą, że program pomaga pozytywnie wpłynąć także na wyniki uczniów, ich funkcjonowanie w środowisku szkolnym i pomóc zmniejszyć różnice w osiągnięciach edukacyjnych grup mniejszościowych. Pozytywne efekty są także widoczne w pilotażowych zajęciach w szkołach w USA i innych krajach Hongkongu, Szwecji, we Włoszech i na Węgrzech.

Kolejny rozdział tej części, autorstwa dr. Macieja Stolarskiego (Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego), opisuje pojęcie *orientacji temporalnej*, która ma kluczową rolę dla wyżej opisanego projektu. Autor na podstawie badań prof. Zimbardo opisuje, jak zmieniają się nasze decyzje w zależności od jakiej perspektywy czasowej odwołujemy się w trakcie ich podejmowania. Człowiek zgodnie z przedstawionymi założeniami może bowiem koncentrować się na pięciu podstawowych (oraz dodatkowych szerzej opisanych w książce) perspektywach, tj. na przeszłości (negatywnej i pozytywnej), teraźniejszości (hedonistycznej, fatalistycznej) i przyszłości (przyszłe konsekwencje obecnych zachowań). Zarówno uwarunkowania kulturowe, społeczne, jak i indywidualne mogą kształtować różne typy postrzegania swojego działania w kontekście różnej perspektywy czasowej. Zgodnie z założeniami teorii możliwe jest dzięki stosownym interwencjom tworzenie zrównoważonej perspektywy czasowej, pozwalającej wzmacniać pozytywne myślenie i nie skupiać się na negatywnych doświadczeniach z przeszłości i fatalistycznych aspektach teraźniejszości. Zastosowane interwencje w badaniu eksperymentalnym redaktorka Agnieszka Wilczyńska wraz z Justyną Piękoś przedstawiają w kolejnym rozdziale książki. Autorki opisują szczegółowo stworzone scenariusze, które są możliwe do wyko-

rzystania zarówno w środowisku szkolnym, jak i ośrodkach pracy z młodzieżą, a także być podstawą do dalszych badań. Podsumowania wyników redaktorka dokonała wspólnie z psychologiem-statystykiem dr. Maciejem Januszkiem (Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej). Rozdział jest swoistą konkluzją całości rozważań zarówno w kontekście zaspokojenia potrzeby przynależności, jak i zrozumienia opisywanych negatywnych mechanizmów warunkujących działania pod wpływem określonych sytuacji oraz pod wpływem określonych osób.

Choć na rynku polskim można znaleźć publikacje dotyczące tego zagadnienia, pozycja ta pokazuje nowatorskie podejście do zagadnienia oparte na stosunkowo nowych koncepcjach. Poszczególne części pracy są ze sobą logicznie powiązane, a zawartość kolejnych rozdziałów pozwala na stopniowe zagłębianie się w problematykę i zrozumienie proponowanych rozwiązań. Na podłożu założeń teoretycznych dwóch nurtów psychologii pozytywnej – eudajmonistycznego i hedonistycznego – oraz na podstawie badań i nowatorskich projektów prof. Philipa Zimbardo, a także przeprowadzonych w ramach grantu otrzymanego z Narodowego Centrum Nauki badań empirycznych, autorzy przeciwstawili się stereotypowemu traktowaniu młodzieży i w szerokim spektrum ukazują jej potencjał. Prezentują program wzmocnienia wewnętrznej motywacji i inspiracji do znalezienia własnej pasji. Autorzy wykazują, iż dzięki programowi oraz przez odpowiednie traktowanie młodzieży, z szacunkiem i wiarą w jej możliwości można sprawić, by każdy odnalazł tkwiące w nim kompetencje do bycia kimś wyjątkowym. Książka z pewnością warta jest przeczytania, stanowi zarówno szerokie kompendium wiedzy do wykorzystania w procesie wychowania i edukacji dzieci i młodzieży, daje także możliwość zapoznania się z proponowanym nowatorskim projektem i włączenia się do jego realizacji, a ponadto może również stanowić inspirację do dalszych badań.

Szymon Borsich